

Az élelmiszer-önrendelkezés kritikája és az élelmiszeripar-művészet jelentősége a mindennapokban az ukrán gabona helyzetének elemzésével

Lits Benedek – Lits Levente

DOI: 10.14267/VILPOL2023.02.12

„Mindazt, amit a húspiacon árulnak, megehetitek, ne kérdezzetek semmit lelkiismereti okokból, mert „az Úr a föld és annak teljessége”. Ha meghív titeket a hitetlenek közül valaki, és el akartok menni, mindent megehettek, amit elétek tesznek; ne kérdezzetek semmit lelkiismereti okokból. De ha valaki azt mondja nektek: „Ez bálványáldozati hús”, ne egyétek meg: amiatt, aki erre figyelmeztetett, és a lelkiismeret miatt. Lelkiismeretről beszélek, de nem a sajátunkról, hanem a másikéről. Mert miért vádolja az én szabadságomat a másik lelkiismerete? Ha én hálával eszem, miért kárhóztatnának engem azért, amiért én hálát adok? Akár esztek tehát, akár isztok, bármi mást cselekszettek, mindent Isten dicsőségére tegyetek!” (1Kor 10,25-31)

Bevezetés

Sokak számára vált kérdésessé annak a folyamatnak a feltérképezése, mely napjainkban az élelmiszerrel való rendelkezés rendszerét változtatja meg, és átalakítja az azzal foglalatostudók szakmai iránytűjét. Cikkünk tárgya éppen ezért az élelmiszeripar és kereskedelmének átalakulása az új középtávú szakasz elgondolhatóságának érdekében. Mielőtt azonban a problémakör relevanciája melletti érvelésbe kezdenénk, röviden a cikk szerkezetét mutatnánk be. Nevezetesen azt, hogy a problémafelvetést követően az élelmiszer-önrendelkezés fogalmát tisztáznánk, majd azon koncepció kritikájára térnénk rá, hogy a gazdasági gondolkodás számára egy olyan elméleti keretrendszert ágyazzunk meg, mely az élelmiszerek felhasználását és előteremtését is a fejlődés értékrendjének megfelelően vizsgálja. Ennek koncepciójaként gondoljuk el az élelmiszeripar-művészet beágyazottságát a globalizációba, ahol is minden konyhára érve egyértelműsödik a helyes értékvalasz szükségyszerűsége és képessége, illetve ama történelmi szintű helyes egységbeforrás, mely megengedi az orientációk legerősebb értelemben vett pluralizmusát a mindennapok totalitásában. Ezen kisebb tagoltságokat egy átfogó esetelemzéssel tesszük pedig közre, megerősítve álláspontunkat azzal, hogy az ukrán gabona helyzetének és a háború következményeinek sorra vételével a korábban leírt elméleti válaszra kivezető konklúziók vonhatók le.

A cikket bevezető idézet ekképp értelmezhető a globalizáció keretrendszerében: minden szubsztrátuma a fejlődés, törvény szeretet nélkül pedig kevés, és a szeretet éppen az az ábránd, mely kijelöli számunkra az eljövendő mimézisét minden formában; tehát az élelmiszeripart is e szerint kell elgondolni, ami mintegy kizárólagossá teszi az élelmiszer felhasználásának és előteremtésének globalizációban ágyazottságát, és nem annak okán, hogy ne lehetne másként tenni, azaz a kollektív termelés egy módjából kiszakítottként, hanem azért, mert a belátás éppen a nem eszerinti későbbi és mai cselekvés, ugyanis általánossá vált annak az esztétikai tartamnak a követése és kikövetelése, mely előírja, hogy a korábbinál mindinkább átfogóbb és egyértelműbb

realitássá csak az váljon, ami nem az uralomból, hanem az egyenlőségből, a megváltottságból vonatkozik a világ minden lakójára, márpedig a világ összes lakójává válni egyet jelent a termelés két hagyományának helyes egységbe forrasztásával, a valóság és a benne mozgás egyértelmű és el nem választott összeillesztésével.

A neoliberalizmus (és maga a kapitalizmus is) ebben szenved végsőkéig hiányt, abban a nexusban, mely a társadalmat és az egyént közösen jelöli ki, ugyanis a piac elgondolása nem a társadalmi aktivitás legerősebb kategóriája, le- és előírása tisztán partikuláris. A cikkünk esettanulmányostúl annak bizonyítása – elképzelésünk szerint –, hogy mind az élelmiszer-önrendelkezés, mind a hagyományos piacpárti koncepciók részleges és hiányos modellek, viszont meghaladásuként ma egy olyan megközelítés kialakulása zajlik, mely a piacot valós szerepébe kényszeríti és lehetővé teszi a kölcsönösség és párbeszéd hagyományai jelentette világmegismerést. Úgy gondoljuk, hogy „a piac egy kiegészítő módozata a teljes élet, a teljes társadalmi megvalósulásnak [...], mely hasonlóképp politikai dimenziók sokaságában képes formációelméleti fejlődésként megfogalmazni a globalizáció törekvését, mint végső törekvését egy egyháznak.” (Lits & Lits, megjelenés alatt). Ennek pedig létezik egy keretrendszere, a market art, mely során a piac „összekötve embereket és igazságokat, kultúrát és szépséget, biztonságot és a túlélés minden lehetőségét” (Lits, 2023) jelenik meg.

Dolgozatunkban amellet érvelünk, hogy ez a folyamat megszüli a neolitikus forradalom és az élelmiszeripari forradalom bevégeztével az új világrend részeként az élelmiszeripar-művészetet, mely a fentebbieket egyesíti annak helyes cselekvésében annak ellenére, hogy például Galor számára sem egyértelmű a személyes hit és minden ideológia történelmi jelenlétének szükségszerűsége, ugyanis úgy vélekedik Az emberiség utazása című könyvében, hogy a totális erkölcsösége mindenkor és mindenhol azonosan kijelölhető és hogy az emberi nem nem történelmileg nyeri el vezérlő csillagát, azt a kozmoszt, aminek valósága a legerősebb még Arisztotelésznel is etikájában (Galor, 2022). Mi azonban úgy vágunk bele a leírtak részletezésébe és az esetelemzés egyértelműségébe, hogy tisztában vagyunk posztulátumaink sokszor nehezen fogadhatóságával, és ami ennél is fontosabb, hogy a fejlődés elméletében és értékrendjében nyerjük bizodalunk alapját arra nézve, hogy minden művészet felemeli az embereket és velük együtt az egész világot.

Az élelmiszer-önrendelkezés fogalmáról

Rövidebb szakaszolásokat megelőzően elsőként az élelmiszer-önrendelkezés fogalmának megértését céloznánk a megbeszéltek szerint. A Fordulat folyóirat 27. számában, mely a Szolidáris gazdaság névvel jelent meg, ennek a témának egy külön tanulmányt szenteltek azonos címen Cselekvési lehetőségek az élelmiszerszektorban alcímmel (Balázs, 2020). A cikk bevezetésében a mathusi elmélet értelmezési keretrendszerének lehetőségétől, vizsgálatától messze eltekint a korábban hivatkozott Galorral szemben, aki, mint fentebb említettük, azt túlon túl érvényesnek tartja, mármint annak társadalmi normarendszerét, illetve Balázs napjainkban is kizárólag áruként jellemzi az élelmiszeripar termékeit. Úgy fogalmaz: „Mindennek az elsődleges oka az, hogy az élelmiszerre a piac nem közjóként, hanem áruként tekint, a globális élelmiszertermelést pedig a

profitmaximalizálás elveinek megfelelően szervezi meg, ami a globális egyenlőtlenségek fokozódásához vezet.” (Balázs, 2020, p. 84). Szerinte ezen megalapozottság következménye az élelmezési válság, az élelmiszerbiztonság részleges hiánya és a környezetrombolás sosem látott mértéke. Úgy folytatja, hogy ezzel szemben létezik egy agrármozgalom, ami politikájában mindezen problémák felszámolását tűzte ki ama élelmiszer-önrendelkezés elgondolása mentén, mely „az élelmiszer ökológiailag fenntartható termelése, elosztása és fogyasztása, a társadalmi igazságosság, valamint a helyben megszervezett élelmiszertermelés mellett áll ki.” (Balázs, 2020, p. 84) természetesen az áru közjóvá tételének gyakorlati elméleti gesztusa során.

Mindezen megfontolásokat követően a globális élelmiszerrendszer és az élelmiszer-önrendelkezés különbségeire tér rá. Az általa globális élelmiszerrendszernek hívott működés kritikájaként először is a ‘just in time’ elgondolását említi, ami nem képes kezelni a nagyobb sokkokat, ezzel bizonytalanságot jelenít meg a társadalmak nagyobb részére nézve. A földek túlhasználása mellett probléma – véleménye szerint – a munkanélküliséget és egyenlőtlenséget növelő iparosítás is annak vélt következményeivel együtt, illetve említi még a pénzügyiesítés esztétikai megfontolásait is, hiszen ekképp maga az élelmezés minden kiegészítő és részpiacával együtt elszakad az élelmezés társadalompolitikai céljaitól. A másik hagyomány, ami mintegy búvópatakként a maga megosztottságával törekszik előre leírásában, az a kistermelők alkotta érdekszerveződés, ahol az eltérést a helyi, nemzeti termelők előnyben részesítése jelenti.

Megemlíti többek között azt is, hogy az EU néhol kiáll az élelmiszer-önrendelkezés mellett, csak hogy az EU a fogalmat máshogy érti kifejezettje szerint: „egy ország vagy régió azon képességeként határozta meg, hogy demokratikusan végrehajtsa saját mezőgazdasági és élelmezési politikáit, prioritásait és stratégiáit.” (Balázs, 2020, p. 89). Az EP zöld frakciója támogatja az önrendelkezés Balázs által is vallott gondolatát a témában, tehát átalakítaná a gazdaság szerkezetét a kistermelők érdekében, csakhogy a mozgalmat visszaveti a fenntartható gyakorlatok ipari kooptálása, azaz, hogy átvesz az ipar is jól működő alternatív gyakorlatokat. Úgy véli, hogy nincs olyan rendszerszintű megoldás a világ bármely társadalmában, ami kifejezetten a pénzgazdaságon kívülre helyezné az élelmiszertermelést, ezt magyarázva és ettől elválasztva is válságosnak látja, hogy az ipari gazdaság mind a bio-, mind a fair trade termelésre átáll lépésről lépésre elvéve a kistermelők minőség gyakorlatából származó versenyelőnyét.

A tanulmányának lezárásaképp pár összefüggést ki is emel; az élelmiszer-önrendelkezés elveiként a következőket sorolja fel. Célja, hogy az élelmiszer ne áruként jelenjen meg, hanem mint közjó, ekképp kikerüljön „a szabad áramlásból”. Emellett minden ezt támogató fejlesztés egyszersmind vidékfejlesztés is, hiszen értékei a környezet megóvása és az önrendelkezés biztosítása. Elképzelése szerint két út van, az egyik a „mindenellenes” mozgalmiság, ami a fennálló intézményrendszer és annak elvi gyakorlatai mellett a fejlődés jelentette jövőképet is tagadja, a másik a mérséklős, szövetkezetes, nem ártós társadalompolitikai koncepció és kiküzdés. Ehhez egy elméleti talapzatot is megjelenít, mely szerint a kapitalizmus és a végtelen növekedés helyett a harmónia fogalmára kell támaszkodni, ezzel vezetve minket a kiutak felvázolásához. Perspektívaként egészen fordulatossá áll elő, ugyanis az eddig felsorolt állításai szerinte

is érvényüket veszítették; a gazdaság megváltozott, hiszen a nagy cégek is termelnek biót és még számukra is „a bolygó erőforrásainak kimerülésével szemben az ökoszisztémák fenntartható felhasználása a mezőgazdaság piaci rendszereiben is prioritásként jelenik meg” (Balázs, 2020, p. 97). Tehát hibrid modellre van szükség a lokális és a globális között, el kell fogadni a nagyobb vállalatok szerepvállalását is, mint kompromisszumot, annak ellenére, hogy – véleménye szerint – így is helyit vegyen mindenki, különösen az állam. Hozzáátalálásként azért végül leszögezi, hogy napjainkban is igazságtalanság gyötri a társadalom intézményeit ezen követelések esetleges teljesülésének ellenére, mivel így is a kisebb termelők szenvednék el a nagyobbak környezeti externáliáit.

Ebből az élelmiszer-önrendelkezésnek egy olyan fogalma rajzolódik ki, ami a globalizációelmélet nem tiszta megértésével mégis csak a világ társadalmainak együttműködéseként jelöli ki az élelmezés viszontagságait. Balázs cikke alapján lényegileg az élelmiszer-önrendelkezés egy, a globalizáció elemzésében nem következetes fogalom annak mind intézményi, mind történelmi-fejlődésméleti tagadásával. Érdekesebb azonban esetünkben, hogy az EU megközelítése milyen értelmezési keretrendszer követel meg, ugyanis, ha elfogadjuk, hogy a globális politikai részvétel elsődleges, minden politikai közösség bevonása az élelmezéssel kapcsolatos együttműködés és párbeszéd képességébe elengedhetetlen és szükségszerű folyamat akár a Borrell-tételt (lásd Lits & Lits, 2022) akár napjaink ukrajnai gabonahelyzetét szándékozunk vizsgálni, esetleg feloldását vagy következményeit feltérképezni. Tehát mindezeket sorra véve az élelmiszer-önrendelkezés egy olyan megfogalmazását venném alapul, mely részben az EU politikai működésének részben a vulgarizáló érdekvédelmi elgondolását testesíteni meg: Az élelmiszer-önrendelkezés Balázs szerint egy helyi politikai képességek alkotta élelmezéspolitikai elgondolás, ahol vagy egészen piaci megoldások nélkül vagy annak korlátozott alkalmazása mellett teljeskörű élelmiszerbiztonságról beszélhetünk különös figyelemmel az egyenlőtlenségek csökkentésére és az ökológiai válság megfékezésére. A két olvasat, melyet a szerző végső soron bemutat abban tér el, hogy ennek alapját az osztársadalmi képességeknek globális vagy lokális értelemben kell-e fedeznie, míg az EU-t érintő definíció a nemzetközi közösséggel folytatott együttműködést elfogadhatónak tartja, addig Balázs a kistermelői érdekvédelmi szervezetek mellett foglalva állást helyi termelőkről, elosztásról és fogyasztásról beszél.

Az élelmiszer-önrendelkezés koncepciójának kritikája

A koncepció elsődleges kritikája fogalmi, hiszen azt feltételezi maga a fogalom, hogy mintegy szuverenitás kölcsönözhető, ha részlegesen is, bármely kisebb politikai-gazdasági közösségnek. A lokalitás melletti élharc számos okból cáfolható, azonban terjedelmi okok miatt erre nem térnénk ki. Mindenesetre annyit megállapítanánk, hogy miként Balázs is cikkének végére belátja a fejlődés adta szubsztratív elképzelés globalizációban történő reprezentációját, úgy kivehető az is, hogy a nagyobb termelők szerepvállalásának társadalmilag mindinkább felelős és jól szabályozható volta, azaz hogy számos módon jól tudnak funkcionálni az egyenlőtlenség és ökológiai válság megfékezésében, kiváltotta történelmi küzdelemben, kifejezi a piac kiegészítő módozatát a teljes élet, a teljes társadalmi megvalósulás viszonyában. Azonban a fentebb megírt elképzelés nem ad

ésszerű magyarázatot és fogalmi együttállást a formációelmélet további fejlesztésére, nem jelöl valós politikai gazdaságtani perspektívát, sőt használata nemhogy nem vezeti a társadalomelméletet, hanem legfőképp öntörvényűséget hirdet (ellenforradalmi gesztusként) és a globalizáció értékrendjétől eltérő megvalósulásokhoz vezet, beleértve a globális kormányzás kategorikus hiányát, a fejlődéselméleti szükségszerűség hiányát (geopolitika, biztonságpolitika, stb.), végezetül a politikai jelenlét orientációs pluralizmusban párbeszédet sürgető kiterjesztésének és a nem történelmi érvényesülésének hiányát.

Mi a két álláspont közötti jól kijelölhető alternatíva megfogalmazására tennénk kísérletet annak elősegítése érdekében, hogy a piac neoliberais gesztusát egy új elméleti keretbe ágyazva meghaladjuk (market art) és a posztmodern kulturális mozzanatosságát figyelmen kívül nem hagyva a helyes globalizáció dicsérete mellett az új fogalmi rendszerének kifejlődését segítsük elő a fejlődéshez való jog termelési kultúra adta eszményéhez igazodva. Kiinduló pontunk két irányból látszik megválaszolatlanok, az egyik a piac valódi szerepe körüli bizonytalanság, a másik a technológiai és fejlődéselméleti problémakör. Ezért a kritika rövid aspektusrendszerét ezzel is záránk, belátjuk, hogy a piac fogalmi rendszere koronként meg-megújult és a következő középtávú szakasz számára is tartogat egy előremutatót, de a kollektív hagyományokba szervesen integrált módozatot, ami esetünkben annak a lényegivel átítatott, adekvát változata.

Az élelmiszeripar-művészet szerepe a globalizációban

Az élelmiszeripar-művészet megfogalmazására térve azon hagyományokat jelölnénk elsőként ki, melyek az élelmiszeripar helyes korszakolások szerinti elemzése mellett foglal állást. A kapitalizmus hosszú időszakára a piac elválasztó jellege volt legerősebb realizmusa a kor emberének, csakhogy a kapitalizmus időszaka sem mentesülhetett az igazságban kitartás rendületlen menetelésétől. A kultúra napjainkra megváltozott, mindinkább kifejlett a gazdaság megváltoztatásában, tekintetét az emberi nem történelmi folyamataira, a világ egészére helyezte és a fejlődést minden esztétikai tartamban olyan közel hozta az emberhez, hogy ébredésével egyetemben világának lakójává és számára vonatkoztatottságában fejlődésének részévé tette minden elválasztottságot lassacskán felülírva kapott hitével. Ez természetesen véget nem érő szakadozottság és folytonosság az egyéni és a társadalmi/globális összeforrásával, ezért is térnénk ki megközelítésünk jelen helyzetet jobban leíró és az értékek párbeszédét előíró rendszerére, ami elmélet annak legelismertebb és legfennköltebb értelmében, de cselekvési terv is a reálutópia fogalomhasználatának politikai gazdaságtani birodalmában.

Alap problémáink és megközelítésünk két részre tagolható. Az első, hogy a jelenlegi emberi működés mind technológiáira nézve, mind szervezettségéből fakadóan súlyos következményekkel jár a világ egészére és társadalmaink belső szerkezetére nézve is, ez a napjainkig elhúzódó termelési kultúrával szembeni kritikára és átalakításra kötelez minket. A második az élelmezés konkrét struktúráját érintő elképzelés viszonyrendszerét érinti, a művészet kategóriáiból indulnánk ki, melyek egyébként szerfelett politikai gazdaságtani szempontrendszert elevenítenek meg. Úgy gondoljuk, hogy minden esztétikum sajátosságaként a fejlődés, mint művészeti eszközrendszer jelenik meg; kétosztatú a kérdéskör, ugyanis élelmiszert és ételt készítünk,

termelünk, míg előbbit az élelmiszeripar szolgáltatja korunkban (esetenként kisebb, háztáji termelők), addig az utóbbit otthonok vagy más szolgáltatóipari helyiségek konyhái. Ezt fordítanánk át normatív értelmezési keretrendszerünkben később a food art és food industry art, avagy az ételművészet és az élelmiszeripar-művészet kétosztatúságára, megmutatva annak alapvető összefüggését, hogy élelmiszert az élelmezés társadalmasított folyamataihoz termelünk. A kettő rétegződése több ponton segíti a folyamat irányításához szükséges tudás kifejezhetőségét, egyrészt az élelmiszertermelésnek ki kell szolgálnia a fennálló pluralitást mindamellet, hogy vezetnie is kell az egyes konyhákban zajló folyamatokat, ekképp nem mindegy mit és milyen formán termel az ipar, ahogyan az sem mindegy, hogy ételművészetként mit képzel el a társadalom a kapott alapanyagokból, ennek összehangolása mindig is zajlott, azonban sosem látott mértékben alakult át ennek kormányozhatósága a popkultúra megjelenésével. Következménye, hogy napjainkban társadalmi és környezeti fenntarthatóság mentén kialakított kultúra megképzésén dolgoznak a szakpolitika megalkotói, habár a termeléskultúra elsőbbsége továbbra is alapját képezi a fejlődés reálutópiájában, ezért fogalmazott úgy egyik szerzőnk egy korábbi cikkében, hogy „az ökológia alávetett a társadalmi infrastruktúra, a termelési kultúra folyton-folyvást változó, de a globális kormányzásban invariáns beszédmódjának megteremtve a főzés társadalmi sajátosságának igazságosságelméleti megközelíthetőségének táptalaját kezdve a totalitás rendszerének fejleményeivel (pl. fenntarthatóság).” (Lits, 2023) Ennek jegyében gondoljuk el az élelmiszeripar-művészetet, ami a market art koncepció alkalmazása, kiterjesztése, folytatása.

A történelmi aspektus kiegészítésként ennek problémakörét mutatja be: az élelmiszeripar sok szempontból nem érintette a korai minták folyamatait, ugyanis kialakult a malom és a tűzhely kettőse, míg előbbi a későbbi élelmiszeripart majd az élelmiszeripar-művészetet vetítette előre, addig az utóbbi a food art terét körvonalazta. Egy különbség azonban a tűzhely szerepét nagyban megosztotta, mégpedig a munka kérdésköre, és e kérdés vizsgálata messze meghatározta az élelmiszeripar és az élelmiszeripar-művészet kifejlődésének okait és társadalmi viszontagságait. Létrejött az étterem és az otthoni tűzhely különbsége, mindkettőt ugyanazon élelmiszertermelési rendszer szolgálta ki, ami társadalompolitikai eszközként a kiútkeresés terévé vált pont a munkaerő felszabadítás sürgető volta miatt. Az élelmiszeripar kifejlődését a technológia újabb vívmányai segítették, különösen a hűtő feltalálása; a tárolás lehetővé tette a munkával történő gazdálkodást növelve a munka hatékonyságát, el nem felejtve, hogy mindezen fejlesztésekkel párhuzamosan a szállítmányozás és a termelési hatékonyság is az ipari forradalom következményeképp nagy fejlődésen ment keresztül. Az ízlés is ezzel párhuzamosan változott, követte és vezette a globalizáció és a fejlődés folyamatait, sőt a történelemben nem sokkal később példátlan módon vált elérhetővé a nyugati társadalmak szinte egészének az éttermekben étkezés, azaz az otthoni főzés jelentette munka alóli felszabadulás például a McDonald's megjelenésével. A mostani fordulat azonban azért különleges, mert nemcsak az otthoni főzés folyamatai alakultak át a gazdasághoz hasonlóan, hanem a gépesítés mindinkább előrébb tartó hagyományával a hagyományos szerepek megszabadítása is napirendre került (például a háziasszony szerep a posztfeminizmus esetében). A szerepek újrafeltalálásával azonban a munka felszabadítása, vagy

miként mi fogalmaznánk pontosabban, a munka meghaladása és annak esztétikai uralmának megdöntése szükségszerűségében egyértelműsödött, a globális kormányzás intézményrendszere ebben a keretben sürgette az élelmiszertermelés, -elosztás és -felhasználás társadalmopolitikai vonulatainak megerősítését és az egyénre értettség megtapasztalhatóságát. A market arthoz hasonlóan az élelmiszeripar korábbi képességeit egy olyan elméleti rendszerben érthetjük meg, ahol az ízlés tervezésétől kezdve a termelészociológiai folyamatokon át magát az egyént helyezük el a létező tudás legerősebb érvényesítése adta valóságban. Lényege egy olyan felosztás létrehozása, mely a kormányzás megnövekedett képességei nyomán megszüntet különbséget tenni a művészeti gesztus invarianciájában életterem és az otthoni tűzhely között, illetve minden konyhára érve egyértelművé teszi a helyes értékválasz szükségszerűségét és képességét a mindennapok totalitásában mintegy visszatérve egy magasabb szinten. A cikk bevezetőjében a globalizáció keretrendszerében a fejlődés szubsztativitását emeltük ki vezérlő csillagzatunknak, hogy esetünkben az élelmiszer felhasználásának és előteremtésének globalizációba ágyazottságát hangsúlyozzuk. Miért ne lehetne másként tenni, azaz a kollektív termelés olyan módjának kifejlődésével egyetemben kifejezni a Legyent (Sollen), ami a létező tudás szerint életet lehetővé teszi a létező tudás totális érvényesítésében. Úgy gondoljuk, hogy a ma politikája ezen ismervek szerint rendeződik, a globalizáció értékrendjéből előálló gondolatként pedig megérthetjük (és ezzel cselekvési tervet is adunk reálutópiánkban), hogy „a szocializmus legnagyobb vívmánya nem pusztá létezése, hanem a létező tudás érvényesítése.” (Lits, 2023)

A neoliberalizmus pont ezért végsőkéig hiányt szenved a társadalom és az egyén igazi közösségében, nem köt össze valójában csak partikulárisan, viszonylagosan az élelmiszeripar eddigi nexusában, mivel a művészetnek volt ipara és nem az iparnak művészete. Korlátozódott az orientáció kifejezése és a politikai részvétel eddigi lehetőségeinek eszköztára, most azonban a társadalmi aktivitás egységében szemlélve elmondhatjuk, hogy az élelmiszeripar-művészet szükségszerű és minden ellátási, termelési megváltozás, mely a globalizációban működött, a fejlődés artikulációja, történelmi léptékű tekintete, legszemélyesebb jelenléte. A cikkünk esettanulmány részével együtt annak bizonyítása kíván lenni, hogy az élelmiszer-önrendelkezés és a hagyományos piacpárti koncepciók meghaladásaként ma egy olyan megközelítés végrehajtása és érvényesítése zajlik, mely a piacot valós szerepébe kényszeríti és lehetővé teszi a kölcsönösség és párbeszéd hagyományai jelentette világmegismerést. Úgy gondoljuk, hogy „a piac egy kiegészítő módozata a teljes élet, a teljes társadalmi megvalósulásnak [...], mely hasonlóképp politikai dimenziók sokaságában képes formációelméleti fejlődésként megfogalmazni a globalizáció törekvését, mint végső törekvését egy egyháznak.” (Lits & Lits, megjelenés alatt). Tehát az élelmiszeripar-művészet is ezen keretek között működve politikai dimenziók sokaságát és nemi egységét képes megjeleníteni a különböző szintekhez különböző elméleteket biztosítva. Dolgozatunkban végezetül amellet érvelünk, hogy ez a folyamat megszüli a neolitikus forradalom és az élelmiszeripari forradalom folytatásaként az élelmiszeripar-művészetet, mely az átlényegítés legpolitikaibb valóságában vezeti a gazdaságot felfedezve a társadalom, a művészet, a politika és a gazdaság legelemibb azonosságát, a szubsztanciális-formai mikéntreagálást.

Esetelemzés: Az ukrán gabona helyzete és a háború következményei

A 2022-es év történéseit élelmiszerkereskedelmi szempontból foglalnánk először is össze; két fogalom köré csoportosulnak, ezek az aszály és az ukrán területeken zajló orosz offenzíva okozta károk és bizonytalanságok. Már a tavalyi év során elemzésünk tárgyát képezhette volna az afrikai és közel-keleti területeken kialakult élelmezési válság és a különböző gabonafélék világpiaci árainak drasztikus növekedése, melyet a világ legnagyobb és ötödik legnagyobb búza-exportőrének háborújának és a koronavírus járvány időszakából még csak részlegesen felállt ellátási láncoknak a következtében kellett több országnak átvészelni (Economist, 2022. 03. 12.). A jelen cikkünk esetelemzéseként tárgyalt események előzményének részét képezi még ezen válság részleges feloldása, az Európai Unió által kezdeményezett szolidaritási útvonalak felállítása (europa.eu, 2023. 03. 15.), továbbá az ENSZ és Isztambul segítségével létrejött Kijev-Moszkva gabonapaktum is (The Guardian, 2022. 07. 14.), melynek következtében októberre kis híján vissza is tért az ukrán gabonaexport a háború előtti szintre (Reuters, 2022. 10. 17.), a 2022-es év végére azonban már 29.6%-os eséssel számolt a kijevi vezetés (Reuters, 2023. 01. 09.).

A háborús bizonytalanságot a London Wheat Futures is megérezte, az orosz offenzívát követően közel kétszeres áron mozgott az index a 2019-es bázis értékekhez képest. A júliusban megkötött Fekete-tengeri megállapodást követően szeptemberben még felvett egy lokális maximumot a búza ára, ám azóta csökkenő tendenciát mutat, 2023 márciusára a 2019-es bázisnál csupán 20%-kal volt magasabb. A gabonához való hozzáférés körüli bizonytalanság, illetve a világpiaci árának ingadozása a háború energiaárra gyakorolt inflációs hatása mellett érte Európa országait, köztük Magyarországot is. A búza árával ellentétes módon a finomliszt és a fehér kenyér ára 2022 szeptembere óta továbbra is meredek növekvő trendet mutat, idővel várható volt a magyar és több kelet-európai gazdaság reakciója, a dömping korlátozására. Az öt kérdéses tagország; Bulgária, Lengyelország, Magyarország, Románia és Szlovákia közös levélben fordult az Európai Bizottsághoz, hogy a szolidaritási csomagban foglalt vámmentességet vizsgálja felül. Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változatában történik meg a Vámunió és a Vámügyi együttműködés szabályainak részletezése, az Európai Egységes Piac részeként (europa.eu, 2020), mely szerint egyes tagállamok nem korlátozhatják az áruk szabad mozgását az Európai Unión belül, ennek értelmében harmadik országokkal az uniós tagállamoknak egységesen kell fellépniük. Április 15-én azonban Nagy István magyar agrárminiszter bejelentette az ukrán gabona importálásának tilalmát Magyarország területére, Bulgária, Lengyelország és Szlovákia is hasonló intézkedéseket vezetett be.

A miniszter így fogalmazott április 17-én: „Az a drasztikus lépés, amit most kellett meghozzunk azzal, hogy importtilalmat rendelünk el, az pontosan annak az oka és következménye, hogy az Európai Unió nem hallotta meg az európai gazdáknak a segélykiáltását.” (HírTV, 2023. 04. 17.). Önmagában sok önellentmondás figyelhető meg az importtilalom valódi okát illetően. Az ukrán import gabona minősége kapcsán több kérdés is felmerült, az európai minőségi követelményeknél magasabb értékben találtak GMO és toxin alapú szennyezést (vg.hu, 2023. 04. 04.). Az ukrán gazdaság vámmentességének ezen irányú kockázatát minden ukrán terméket vásárló ország

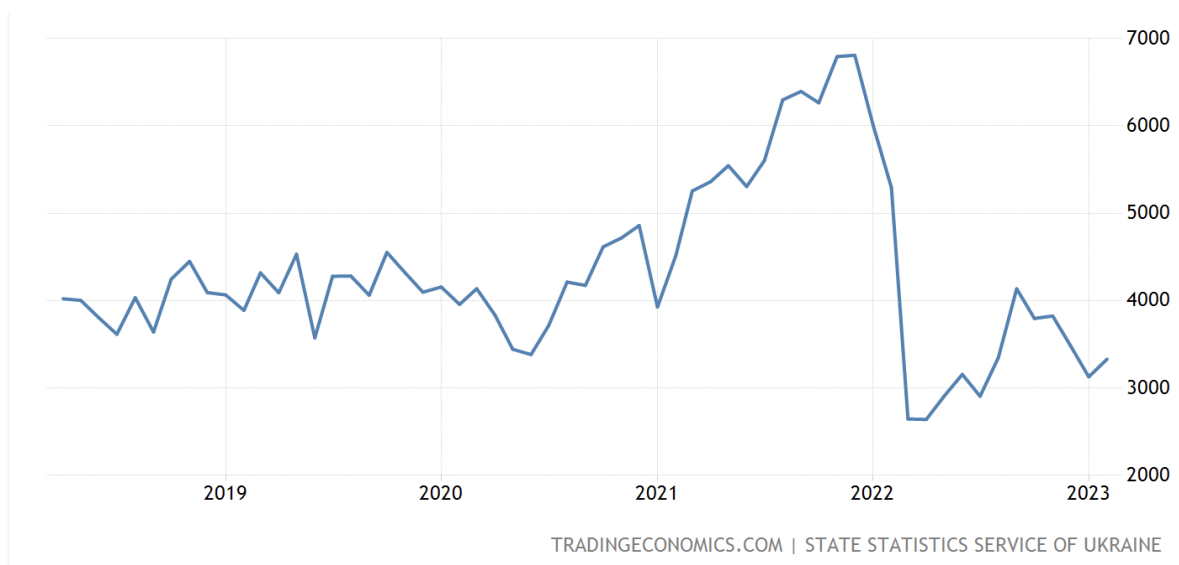
sajátja. Mint megoldás, természetesen felmerülhet az élelmiszerbiztonsági kontroll megerősítése a szabványok nélkül megtermelt gabonafélék esetében, mint Európa nyugati országaiban, akik vállalják az olcsó termékek átvizsgálásának extra költségét, erre azonban az elemzésünk tárgyát képező öt országban nem kerül sor. Összefoglalva, az importtilalom eszköze nem nyújt megoldást az aszimmetrikus szabályozás problémájára, erős intézményi jelenlét szükséges az élelmiszerbiztonság felől történő és a piac lezárása felől történő megközelítés véghezviteléhez is. Az élelmiszerbiztonság azonban nemcsak, mint valós kérdés, de mint a jogtisztaság fenntartásának eszköze is felmerülhet. A fenti országok a gyakorlat szintjén ellehetetleníthették vagy kitilthatták volna kedvükre az ukrán export-mix egyes elemeit, konkrét fogyasztóvédelmi vagy környezetvédelmi okok miatt. Ezzel a lehetőséggel mégsem élt az öt ország, az EU intézményeivel szembeni demonstráció lehetősége és a nemzetközi médiában betöltött áldozati szerep miatt sokkal határozottabb szabályozáshoz nyúlt a fent említett országok vezetése. A háború sújtotta ukrán lakossággal szemben a békében és jólétben élő európai gazdáknak nem egyszerű feladat a nemzetközi közvélemény sajnálatát kivívni, belpolitikai szempontból mégis jól keretezhető narratívává válhat a protekcionista intézkedéscsomag. Magyarország külpolitikája jelen helyzetben Lengyelországot követi, makrogazdasági szempontok felől közelítve ezúttal mégis megkülönböztetett helyzete van az európai mezőgazdasági termékek piacán.

A 2022-es év inflációs nyomása mentén a mezőgazdasági árindexek alakulása is emelkedést mutatott. Ahogyan az eurostat (ec.europa.eu, 2023. 04. 19.) által rendszeresen mért általános inflációs hatás is Magyarországon a legnagyobb, úgy a mezőgazdaság terén is itt volt mérhető a legmagasabb emelkedés, 2015-ös bázissal számolva. Az öt, bizottságnak szóló levelet aláíró ország helyzete ebből a szempontból kissé eltér. Míg Magyarország esetében több, mint 88%-kal áll magasabban az index a 2015-ös évhez képest (2020-ban csupán 6%-kal volt magasabb), addig Lengyelország kissé lemaradva 65%-os, Románia 55%-os emelkedést szenvedett el. Szlovákia és Bulgária azonban az Európai Unió átlagával egy szinten, 50% körül helyezkedik el. Ismerve a két első importtilalmat bevezető ország árindexének alakulását ambivalens megítélése lehet az országok kooperatív piacvédelmüknek, ugyanis a „drága”, hazai termékeiket az uniós átlagnál magasabb inflációs környezetben is megvédő országok esetében egyszerre történik meg a belső, fogyasztói, illetve a külső, geopolitikai, szolidaritási és integrációs szempont leértékelése protekcionista szempontok szerint.

„Elfogadhatatlan.” - foglalta össze az Európai Bizottság a jelenleg kialakult, de jure elképzelhetetlen állapotot, a mezőgazdasági termékek importjának részleges tilalmát, az Európai Egységes Piac de facto megszűnését (euronews.com, 2023. 04. 17.). Az egyoldalú döntések mentén kommunikáló, erődemonstrációs politika dezintegrációs tendenciákat mutat, ezért féltő, hogy a közös intézményekbe vetett bizalom korábbi léte is kérdésessé válik ezáltal. Mint kiderült, nem jelent értékalapon problémát egyszerű tagállami, kormányzati felhatalmazással kilépni az Egységes Piacról, nem jelent meg az integráció alapvető hozadéka az élelmiszeripar ellátásbiztonságát illetően, a mai napig tagállami szinten történik az élelmiszeripar biztonságpolitikai szempontrendszerének értékelése.

Az európai szintű élelmiszerellátás és mezőgazdasági termelés, mint biztonságpolitikai program integrációs csomagja természetes módon nem jelentheti a tagállami gazdák rövid távon történő ellehetetlenítését. Habár a Bizottság az importtilalom-hullám után 100 millió eurós csomagot jelentett be, a kelet-európai gazdálkodók profitjának kompenzációja céljából (reuters.com, 2023. 04. 19.), mégis csak a 100 milliós összeg nagyjából egyötödét fedezi a dömpingár okozta károknak, a Bizottság ezen hozzáállása pedig fordulatot jelenthet a gabona-ötök politikájának érvényesítésének kapcsán. Brüsszel büntetéssel, támogatás megvonásával is reagálhatott volna, bár nincs kizárva, hogy a későbbiekben még használ hasonló eszközöket az alapszerződés megszegése miatt, most azonban napokon belül elfogadta az országok kiállítását és támogatásáról biztosította az ország termelőit. Amennyiben eltekintünk a fogyasztók alapvető inflációs érdekétől, a termelői érdekvédelmi és érdekvérvényesítési szempontból az öt ország jól teljesített. A szolidaritási célú vámmentesség kérdése azonban más fényben tünteti fel az országok realizmus vezérelte geopolitikai és kereskedelmi manőverét. Ukrajna exportképessége az ország területén zajló orosz offenzíva miatt radikálisan visszaesett, a nyugati szövetségesek által a védekezésre nyújtott biztonságpolitikai támogatás fegyverek és információs technológiák formájában, illetve a gazdasági támogatás visszatermelése is fontos cél mindkét fél számára.

Azért is tapasztalható komoly belső feszültség a gabona-ötök politikájában, mert ezen tagországoknak egyértelmű középtávú céljává kellene váljon Ukrajna (és szomszédjainak) felzárkóztatása egy szorosabb együttműködés kialakításával, ami jelenleg a háborúban érintett ország(ok) viszonylatában a tudás alapú termelés egy magasabb szintjét jelentené. Az újjáépítés és integráció kategorikus külgazdasági és külpolitikai visszautasítása azonban nemcsak a globalizáció és ezen keresztül a kooperatív fejlődésnek képezi gátját és nem csupán az ukrain régió viszonyában jelenthet a későbbiekben problémát, hanem egyszersmind a realizmus külpolitikai doktrínáját az Unión belül, mint nemzetállam érvényesítő hatalomgyakorlásnak is alapját képezheti, ami végső soron az euro-atlanti szövetségi rendbe vetett bizalmat és kölcsönös értékrendi kiállást aknázza alá. Több tanulmány és cikk foglalkozik az újjáépítés kérdésével, ám csupán arra építeni az ukrán gazdaság- és társadalompolitika elhúzódó integrációját egyfelől kockázatos, másfelől időben is bizonytalan: a fegyverszünet alkupozícióinak egyensúlya nem konkretizálódott a bő egy évnél hosszabb harc után sem, a hadműveletek pontos céljait továbbra is heti, illetve havi szinten határozzák meg. Mindezen okok következménye a szolidaritási folyosó és a vámmentesség integrációs kísérlete, mellyel Ukrajna az Európai Egységes Piac részeként 2022 év közepétől kezdődően növekvő exporttal vett részt az európai gazdaságban.

1. ábra: Az ukrán gazdaság exportja, millió USD (5Y)

Forrás: State Statistics Service of Ukraine

Bár 2022 év végére ezen exportképesség közel 25%-os gyengülést mutatott, ami az előző évek trendjénél hosszabb és mélyebb évszárast jelentett, a mezőgazdasági termékek európai importjával a Bizottság ezen mérleg rendbetétele mellett tört pácát. Az importtilalmat bevezető országok tehát nemcsak inflációs stratégiájuk, illetve az alapszerződésekkkel ellentétes joggyakorlatuk miatt tartoznak magyarázattal az Unió többi országa, illetve saját választóik felé, de az Európa határában zajló védekező háború gazdasági következményeinek elhárítása is magyarázatra szorul, melyet az európai közösség az ukrán emberáldozatra tekintettel, szolidárisan, az Uniós intézményeken keresztül közösen vállal.

Mindezen gabona és a térség háborús helyzetének összegzése abban áll, hogy ahhoz, hogy az emberek asztalára étel kerülhessen akár az EU-ban akár a világ más országaiban szükség van területi és magasabb szintű, globális kormányzásra, irányelvekre. A termelés összehangolása elsődleges, melynek platformja a piacok szabályozása és a piac működése maga is. A különböző térségek termelőit folyamatosan megpróbáltatások érik, mégis az élelmiszerpolitika olyan mindent behálózó kommunikációs és részvételi csatornákat vázol fel napjainkban, melyek elősegítik a mihamarabbi megegyezést és nem viszonyulnak érzéketlenül a világban fennálló jelenlegi változások és válságok áldozataihoz, sőt a fejlődés történelmi jogának biztosításával a felzárkóztatás mintegy művészeti modelljét fejezik ki.

Összefoglalás

Sokak számára az élelmiszeripar és kereskedelmének átalakulási folyamata okoz nehézséget vizsgálódásaik kifejezése során. Cikkünk ehhez kíván támpontokat és új megközelítést adni az új középtávú szakasz elgondolhatóságának érdekében. A problémakör feltárásának relevanciája éppen az a kiemelt figyelem, mely kíséri korunk válságait, különösen a jelenlegi emberi működés technológiáiból, szervezettségéből fakadó súlyos következményeket. A világ egészére és

társadalmaink belső szerkezetére nézve problematikus a megelőző korok elméleteinek hiányosságai; napjainkig elhúzódó termelési kultúrával szembeni kritikára és átalakításra ezért van szükség, amit mi az élelmiszeripar-művészet fogalmával szeretnénk meghaladni. Úgy gondoljuk, hogy a korábbi leosztás és megközelítések nagyban hagyatkoztak a piac eddigi torzító megmutatkozásaira, és/vagy olyan a globalizációt és a fejlődélméletet messze elkerülő álláspontokban látták a technológiai és szervezeti korlátokat feloldó törekvést, ami nélkülözte a globális kormányzás minden lehetőségét, a politikai jelenlét orientációs pluralizmusban párbeszédet sürgető kiterjesztését, illetve a nemiség történelmi érvényesülésének kategóriáit.

Úgy látjuk, összegezve dolgozatunkat, hogy a problémafelvetés adekvát és szükségszerű voltát az esetelemzés gyanánt feldolgozott ukrán gabonapolémia struktúrái viszik, mint tragédiát színre, abban az értelemben, ahogyan Bolonyai Gábor fogalmazott egy interjújában: „A tragédia az őszinte szembenzés műfaja” (Sánta, 2023). A gazdasági gondolkodás egy olyan politikai gazdaságtani megalapozottsággal megfogalmazott törekvést kívánt, mely elméleti keretrendszerébe ágyazva az élelmiszerek felhasználását, elosztását és előteremtését is a fejlődés értékrendjének megfelelően vizsgálja. Ennek koncepciójaként gondoltuk el az élelmiszeripar-művészet beágyazottságát a globalizációba, ahol is minden konyhára érve egyértelműsödik a helyes értékvalasz szükségszerűsége és képessége, illetve ama történelmi szintű helyes egységbeforrás, mely megengedi az orientációk legerősebb értelemben vett pluralizmusát. Az ukrán gabona okozta feszültség, mármint ami a gabona-ötöket jellemzi, ezért érthető egyszerre, mint a realizmus hagyománya és az azt leleplező legmélyebb utópisztikus, idealisztikus közösségség törekvése, illetve az általunk kínált modell ennek feloldása, mely a legigazibb tudás érvényesítésének társadalmában bízva, mint reálutópia testesíti meg a munka alóli felszabadulás lehetőségét a kormányzás perspektívájaképp adta művészetben, a felzárkóztatás művészeti modelljében. Végezetül az általunk előre kiemelt idézet nexusával záránk cikkünket kiemelve a létező tudás érvényesítésének ama történelmi hagyományát, mely az étkezések során megmutatkozó valóságra reagáló leghelyesebb elmélet: „Ha meghív titeket a hitetlenek közül valaki, és el akartok menni, mindent megehettek, amit elétek tesznek; ne kérdezzetek semmit lelkiismereti okokból. De ha valaki azt mondja nektek: »Ez bálványáldozati hús«, ne egyétek meg: amiatt, aki erre figyelmeztetett, és a lelkiismeret miatt.”

Ábrajegyzék

<https://tradingeconomics.com/ukraine/exports>

<https://public.flourish.studio/visualisation/13468530/>

(<https://www.investing.com/commodities/london-wheat-historical-data>

https://www.ksh.hu/stadat_files/ara/hu/ara0044.html?fbclid=IwAR3Qty6LvQ4Bn4e4yJclq4A8j-8j8DcWTjz5FIQ1Cy1ixX5baQJ0WPhptxw)

<https://public.flourish.studio/visualisation/13493528/>

(<https://ec.europa.eu/eurostat/web/agriculture/>)

Irodalomjegyzék

Balázs B. (2020). Élelmiszer-önrendelkezés. [online] Available at: http://fordulat.net/pdf/27/FORDULAT27_BALAZS.pdf. Letöltés dátuma: 2023.04.29.

Galor, O. (2022). *Az emberiség utazása - A modern világ egyenlőtlenségének okai*. Libri Könyvkiadó Kft.

Lits B. & Lits L. (megjelenés alatt). *A munka, mint esztétikai uralom II. (Fejlődés? A globalizáció eszmei értelmezéséről)*

Lits, B. & Lits, L. (2022). OPEC+, avagy a megbékélés artikulációja. *Világpolitika és Közgazdaságtan*, 1(1), pp. 23-31.

Lits L. (2023). A munkaerőpiac szükségszerűen partikuláris az étellel szemben – Magyar Közgazdasági Társaság – Fejlődésgazdaságtani Szakosztály. [online] [Fejlodesgazdasagtan.hu](https://fejlodesgazdasagtan.hu). Available at: <https://fejlodesgazdasagtan.hu/2023/04/17/a-munkaeropiac-szuksegszeruen-partikularis-az-elettel-szemben/> Letöltés dátuma: 2023.04.26.

Lits L. (2023). Szempontok receptekhez: főzni, főzni, főzni – Magyar Közgazdasági Társaság – Fejlődésgazdaságtani Szakosztály. [online] [Fejlodesgazdasagtan.hu](https://fejlodesgazdasagtan.hu). Available at: <https://fejlodesgazdasagtan.hu/2023/02/18/szempontok-receptekhez-fozni-fozni-fozni/> Letöltés dátuma: 2023.04.27.

Sánta S. (2023). Bolonyai Gábor: „A tragédia az őszinte szembenézés műfaja”. [online] Papageno. Available at: <https://papageno.hu/blogok/10-szinhazi-olimpia/2023/04/bolonyai-gabor-a-tragedia-az-oszinte-szembenezes-mufaja/> Letöltés dátuma: 2023.04.27.

https://www.economist.com/finance-and-economics/2022/03/12/war-in-ukraine-will-cripple-global-food-markets?utm_medium=cpc.adword.pd&utm_source=google&ppccampaignID=18151738051&ppcadID=&utm_campaign=a.22brand_pmax&utm_content=conversion.direct-response.anonymous&gclid=ds&gclid=ds Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.theguardian.com/world/2022/jul/14/turkey-announces-deal-with-ukraine-russia-and-un-aimed-at-resuming-grain-exports> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.reuters.com/markets/europe/ukraine-oct-grain-exports-almost-return-pre-war-levels-ministry-2022-10-17/> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.reuters.com/markets/commodities/ukraine-grain-exports-down-296-236-mln-t-so-far-202223-2023-01-09/> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/>

<https://www.courthousenews.com/trade-between-eu-and-ukraine-shows-economic-resilience-through-russian-invasion/> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.euronews.com/my-europe/2023/04/17/not-acceptable-eu-decries-bans-on-ukrainian-grain-imports-imposed-by-poland-and-hungary> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.euronews.com/my-europe/2023/04/19/talks-to-lift-bans-on-tariff-free-ukrainian-grain-fail-despite-new-pitch-from-brussels> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.dw.com/en/unilateral-import-bans-on-ukrainian-goods-challenge-eu/a-65364260> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://hu.euronews.com/2023/04/20/athaladhat-az-ukran-gabona-magyarorszagon-de-az-importtilalom-megmarad> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU-EN/TXT/?from=EN&uri=CELEX%3A12016E%2FTXT> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.youtube.com/watch?v=Xc8ddgjnn-A> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.dw.com/en/three-eu-countries-ban-imports-of-ukrainian-grain/video-65353198> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://agrokep.vg.hu/elelmiszer/toxinok-es-gmo-s-ukran-gabonat-is-talaltak-29606/> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/16324910/2-19042023-AP-EN.pdf/ff3d6b28-9c8f-41cd-714f-d1fd38af0b15?version=1.0&t=1681825882439> Letöltés dátuma: 2023.04.29.

<https://www.reuters.com/world/europe/eu-plans-farmer-support-import-curbs-ukraine-grain-2023-04-19/> Letöltés dátuma: 2023.04.29.